

Dr hab. Wacław Wierzbieniec
Prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego
Instytut Historii UR

R e c e n z j a
rozprawy doktorskiej magistra Roberta Nogi „Sport żużlowy
w Polsce w latach 1948-1989”
(Rzeszów 2014, ss. 205)

Uwagi wstępne

W polskiej historiografii, także w tej z ostatniego dwudziestopięciolecia, odnoszącej się w sposób obiektywny, a zarazem krytycznie do okresu PRL-u brak jest naukowych opracowań (zarówno zwartych, jak i artykułów) dotyczących szeroko pojętej historii sportu żużlowego w Polsce. Wynika to z bardzo małego zainteresowania historyków z różnych ośrodków naukowych naszego kraju dziejami sportu żużlowego, czy wręcz braku takiego zainteresowania, pomimo, że ta dziedzina sportu - elitarnego, niebezpiecznego a tym samym wymagającego bardzo dużych umiejętności i odwagi od zawodników cieszy się bardzo dużą popularnością w naszym kraju. Warto także dodać, że tematyka sportu żużlowego ze względu na swą specyfikę budzi obecnie zainteresowanie przede wszystkim publicystów sportowych, a nie osób reprezentujących środowiska naukowe - historyków czy socjologów.

Pomimo stosunkowo dużej liczby publikacji o charakterze publicystycznym na łamach periodyków sportowych, wiele problemów dotyczących dziejów sportu żużlowego w Polsce zarówno w makroskali, jak i w mikroskali, w skali konkretnego miasta, w którym ma swoją siedzibę dany klub żużlowy nie doczekało się solidnych opracowań. Na uwagę zasługuje więc w tym kontekście recenzowana rozprawa doktorska magistra Roberta Nogi, mająca naukowy charakter, której autor analizuje przemiany zachodzące w dziejach sportu żużlowego w Polsce na przestrzeni stosunkowo długiego okresu, bo od 1948 roku, aż do 1989 roku.

Praca ta stanowi odważne, pionierskie – bo pierwsze w polskiej historiografii – a zarazem udane przedsięwzięcie badawcze. Jest syntetycznym opracowaniem, traktującym w sposób kompleksowy o historii polskiego żużla. Obejmuje zagadnienia – stosunkowo mało poruszane przez publicystów sportowych – dotyczące organizacyjnych podstaw i źródeł finansowania tego sportu, regulaminów, torów oraz sprzętu. Ponadto jej autor odniósł się do

kwestii zawodników, trenerów i sędziów – licencji zawodniczych, procesów szkolenia, zasad sędziowania, rywalizacji i osiągniętych wyników sportowych. Zwrócił uwagę na społeczne oddziaływanie tego sportu. Poruszył również zasługującą na szczególną uwagę, a zarazem mało znaną kwestię pół zawodowstwa. Stanowiła ona istotną specyfikę polskiego żużla w analizowanym w pracy okresie, jako sportu elitarnego. Szczególne uprzywilejowanie tego sportu, który miał charakter półprofesjonalny na tle innych dyscyplin sportowych polegało na tym, że zawodnicy startujący w wyścigach żużlowych pobierali za to oficjalnie wynagrodzenie.

Biorąc pod uwagę zakres merytoryczny rozprawy należy podkreślić, że jej autor podjął problem niełatwy, wielowarstwowy, zasadniczo mieszczący się w nurcie historii ale w pewnym zakresie stanowiący również dziedzinę zainteresowań socjologów. Dokonana przez niego analiza i ocena określonych w tytule pracy problemów odnoszących się do sportu żużlowego znajduje uzasadnienie w organizacyjnych rozmiarach tego sportu, stosunkowo dużych nakładach finansowych jakie generował, znaczeniu na tle innych dyscyplin sportowych oraz w jego bardzo dużym oddziaływaniu społecznym. W odniesieniu do tej ostatniej kwestii warto dodać, że w okresie PRL-u pod względem oglądalności obok piłki nożnej, sport żużlowy zaliczał się do najpopularniejszych dyscyplin sportu. W rezultacie dysertację tę uznać należy za zasadną i potrzebną, dobrze wpisującą się w mający już spore tradycje nurt badań nad dziejami sportu w Polsce po II wojnie światowej.

Tytuł, koncepcja rozprawy, jej podstawa źródłowa oraz kwestia metodologii i warsztatu naukowego

Rozprawa doktorska magistra Roberta Nogi ma wiele walorów poznawczych, a także naukowych. Autor przeprowadził bowiem poprawną, bardzo szeroką i szczegółową analizę określonych w jej tytule problemów, odnoszących się do sportu żużlowego w okresie rządów komunistycznych w Polsce po II wojnie światowej, dokonując przy tym sporo cennych ustaleń. Uważam, że zdefiniowane w tytule rozprawy zagadnienie zostało trafnie dobrane przez autora. Nie budzą zastrzeżeń przyjęte przez niego ramy chronologiczne pracy. Zasadne jest przyjęcie dolnej granicy chronologicznej rozważań od roku 1948, stanowiącego datę szczególną w dziejach tego sportu, wynikającą z faktów, takich jak powstanie polskiej ligi żużlowej, sprowadzenia do Polski pierwszej partii profesjonalnych motocykli służących do uprawiania tego sportu, a także podjęcia przez polskich zawodników rywalizacji na międzynarodowej arenie. Natomiast końcowa data rozważań – 1989 rok, to początek przemian społeczno-politycznych w Polsce, które oddziaływały na sport żużlowy, głównie przez zmiany struktury finansowania tego sportu, której stałym elementem stało się zjawisko prywatnego sponsoringu. Nie budzi

również zastrzeżeń zakres terytorialny pracy, który obejmuje, obszar Polski w jej granicach po II wojnie światowej.

Rozprawa doktorska magistra Roberta Nogi obejmuje 205 stron. Składa się ze stosunkowo obszernego wstępu, sześciu rozdziałów merytorycznych, zakończenia, wykazu skrótów, bibliografii, aneksu. Autor wykorzystał również możliwość posilkowania się tabelami, które stanowią istotne dopełnienie narracji i znacznie ułatwią lekturę pracy. Szkoda tylko, że poszczególne tabele nie mają tytułów, pozbawione są – wbrew powszechnie stosowanym zasadom – w dolnej części wskazówek dotyczących źródła zawartych w nich informacji, a ponadto brakuje spisu tych tabel.

W przyjętej koncepcji rozprawy zabrakło mi przede wszystkim szerszego odniesienia się do przemian społeczno-ekonomicznych dokonujących się w Polsce w analizowanym okresie, w istotny sposób oddziaływających na sport, podobnie jak na kulturę, czy oświatę. Na przykład zabrakło mi próby odpowiedzi na pytanie, czy przełomowe wydarzenia życia społeczno-politycznego, które miały miejsce w 1948 roku, 1956 roku, 1968 roku, 1970 roku, 1976 roku implikowały analizowane w pracy zagadnienia. Ponadto biorąc pod uwagę kontekst ówczesnej rzeczywistości społeczno-politycznej warto byłoby odpowiedzieć na pytanie na ile do środowiska działaczy sportowych, zawodników, trenerów i sędziów odnosiło się zjawisko tzw. upartyjnienia życia społecznego. Czy na inne pytanie dotyczące oddziaływania na sport żużlowy uchwał i dyrektyw centralnych, a także terenowych organów PZPR odnoszących się do kultury fizycznej i sportu. Przykładowo znaczenia uchwały Biura Politycznego KC PZPR z września 1949 roku w sprawie kultury fizycznej i sportu, określającej rolę wychowania fizycznego i sportu w Polsce Ludowej oraz ustalającej obowiązki i zadania instancji partyjnych, a także współodpowiedzialnych za rozwój kultury fizycznej i sportu resortów, urzędów, instancji i organizacji społecznych. Znaczenia uchwał dotyczących upowszechniania kultury fizycznej i sportu przyjętych na VI i VII zjeździe PZPR. Uchwał VII Plenum KC PZPR z listopada 1972 roku w sprawach młodzieży. Uchwały Biura Politycznego KC PZPR z kwietnia 1977 roku, dotyczącej dalszego rozwoju kultury fizycznej oraz sportu, itd.

Pierwszy rozdział pracy ma charakter wprowadzający i jest bardzo istotny dla późniejszych rozważań. Odnosi się do genezy i zasadniczych przeobrażeń sportu żużlowego na świecie, a także na ziemiach polskich przed rokiem 1948. Autor słusznie zwrócił w nim uwagę na powstanie i rozwój głównych ośrodków sportu żużlowego w Polsce przed II wojną światową oraz odradzanie się tej dyscypliny sportowej po wojnie, w nowych ramach organizacyjnych. W rozdziale drugim, stanowiącym konsekwencję rozważań rozdziału pierwszego logicznie i przejrzyste została przedstawiona struktura polskiego sportu żużlowego i sposób w jaki był on zarządzany, kwestie źródeł jego finansowania, w tym także kwestia tzw. pół zawodownictwa, aspekty szkolenia zawodników, trenerów i instruktorów, a także problem ewolucji i zmian regulaminów. W

rozdziale trzecim autor dokonał interesującej analizy zagadnień dotyczących budowy i funkcjonowania torów żużlowych. Prześledził proces ewolucji motocykli żużlowych oraz innego wyposażenia, niezbędnego do uprawiania tego sportu, a ponadto odniósł się w sposób kompleksowy do budzących duże negatywne emocje społeczne wypadków na torach żużlowych. Rozdział czwarty zawiera interesującą, krytyczną analizę najbardziej prestiżowych zawodów żużlowych. Rozdział piąty, stanowiący logiczną konsekwencję rozważań zawartych w rozdziale czwartym, dotyczy udziału reprezentantów naszego kraju w najważniejszych żużlowych imprezach o charakterze międzynarodowym, w tym także w tych, które stanowiły „lodową” odmianę tego sportu czyli w tzw. ice racing. Natomiast w ostatnim szóstym rozdziale – ze względu na poruszane problemy dla mnie najciekawszym – autor zawarł interesującą analizę rozmieszczenia poszczególnych klubów żużlowych, zwracając uwagę na czynniki, które to rozmieszczenie warunkowały. Podjął się udanej próby odpowiedzi na pytanie dotyczące wyjątkowej popularności sportu żużlowego w Polsce oraz dokonał wartościowej analizy i oceny miejsca sportu żużlowego w polskich mediach, a głównie w prasie, radiu i telewizji.

Biorąc pod uwagę strukturę pracy i jej zawartość pod względem merytorycznym, na dużą uwagę zasługuje jej obszerny aneks (s. 149-180), zawierający bardzo wiele cennych, podanych w sposób usystematyzowany informacji, odnoszących się w sposób bezpośredni lub pośrednio do analizowanych w pracy problemów. Autor umieścił w nim między innymi wykazy zwycięzców najważniejszych imprez żużlowych, biogramy polskich medalistów, fotografie odnoszące się do epizodów związanych z dziejami sportu żużlowego w Polsce.

Pracę – pomimo braku akapitów na wielu stronach - cechuje stosunkowo duża przejrzystość. Autor zachował właściwe proporcje między rozdziałami, których nagłówki dają syntetyczny pogląd na rozważaną w nich treść. Ponadto treść każdego rozdziału poprzedzającego implikuje i jest wprowadzeniem dla następnego. Szkoda jednak, że rozdziały nie kończą się syntetyzującym uogólnieniem. Natomiast próba ogólnej syntezy podjęta została w zakończeniu.

Przyjęty przez autora chronologiczno-problemowy układ materiału jest uzasadniony i stanowi naturalną konsekwencję charakteru rozpatrywanych zagadnień. Schemat pracy, a przede wszystkim kwestia wyboru do analizy określonych problemów w pewnym stopniu wynika również ze znacznych nieraz braków w bazie źródłowej, odnoszącej się do sportu żużlowego. Autor w sposób właściwy analizuje i interpretuje poszczególne fakty historyczne i interesujące, zaczerpnięte zarówno ze źródeł historycznych, jak i z literatury przedmiotu cytaty. W rezultacie stosowana w pracy interpretacja generalnie jest poprawna i wszechstronna.

W pracy zastosowana została metodologia badań historycznych, w pewnym stopniu w połączeniu z metodami badań stosowanymi przez socjologów. Obrane przez autora metody zbierania i opracowywania materiału

faktograficznego przekonują o dużej wiarygodności wyników badań, a sposób ich przedstawienia umożliwia przeprowadzenie weryfikacji. Interpretacja wyników badań i formułowanie wniosków generalnie jest poprawne. Dokonywane przez autora uzasadnienia naukowe oparte są na właściwym stosowaniu zasad logicznych, zwłaszcza dotyczy to stosowania postępowania indukcyjnego i dedukcyjnego. Warto przy tym podkreślić, że autor zadbał o precyzję pojęciową, jednolitość nazewnictwa, jak również pomimo nielicznych wyjątków (na niektóre z nich wskazuję w uwagach szczegółowych) o poprawność językową a także stylistyczną.

Zbierając materiały do pracy mgr Robert Noga przeprowadził bardzo szeroką kwerendę archiwalną i biblioteczną. Objęła ona archiwa państwowe, zakładowe i prywatne, a mianowicie: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Polskiego Związku Motorowego w Warszawie, Archiwum Państwowe w Lesznie, Archiwum Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego w Rzeszowie, Archiwum Zakładów Azotowych w Tarnowie, Archiwum Prywatne Bogumiła Grudzińskiego, Archiwum Prywatne Marcina Ścisło, a także archiwum prywatne autora. Ponadto autor sięgnął do licznych źródeł drukowanych – prasy sportowej, publikowanych wspomnień poszczególnych zawodników, regulaminów, broszur informacyjnych odzwierciedlających działalność analizowanych ośrodków żużlowych, poradników, materiałów szkoleniowych przeznaczonych dla zawodników, trenerów oraz sędziów, itd. W dużym stopniu wykorzystał przeprowadzone przez siebie wywiady (przeprowadził aż 37 wywiadów). W rezultacie wykorzystany przez autora stosunkowo obszerny materiał źródłowy stanowił dostateczną podstawę do analizy podjętych w pracy problemów. Przeprowadziwszy kwerendę, autor dokonał jednak tylko częściowej krytycznej oceny wykorzystanych źródeł pod kątem prowadzonych przez siebie badań. Bardzo obszerna literatura przedmiotu także została przez autora dobrana w sposób uzasadniony tematem pracy i nie budzi zastrzeżeń. Obejmuje ona stosunkowo dużą liczbę pozycji – zarówno prac zwartych jak i artykułów.

Uwagi szczegółowe (wybrane)

Lektura dysertacji magistra Roberta Nogi nasuwa niekiedy uwagi bardziej szczegółowe, głównie o charakterze uzupełniającym, bądź polemicznym:

- s. 7; zwykle nazwy czasopism pisze się w cudzysłowie, a nie kursywą
- s. 10; jest w tekście Daily Mirror, a powinno być „Daily Mirror” – w cudzysłowie, podobnie jest The Star, a powinno być „The Star”
- s. 10; „Nowa dyscyplina sportu zrobiła na Wyspach oszałamiającą karierę” – określenie publicystyczne, a nie naukowe
- s. 10; niekiedy autor po nr stawia kropkę, co jest niewłaściwe, np. także s. 197-202.

- s. 11; przypis 19 i 22, nie str., tylko s.
- s. 20; powinno być: Ich zawodnicy mogli liczyć na milicyjne etaty i wszelkie wynikające z nich uprawnienia
- s. 21; „Narzekano na obowiązkowe daniny...” ?, określenie „daniny” stosuje się w odniesieniu do innych okresów historycznych
- s. 22; powinno być: natomiast zawodnicy byli zakontraktowanymi profesjonalistami
- s. 23; szkoda, że autor nie wyjaśnił w przypisie na czym polegał paramilitarny charakter organizacji DOSAAF w ZSRR oraz SVAZARM i Ruda Hvezda w Czechosłowacji. Czy można się w tym wypadku doszukiwać pewnych analogii z ówczesną Polską, gdzie dochodziło do tego, że żużlowcy niekiedy otrzymywali etat w milicji, jak było w przypadku klubu Polonia Bydgoszcz czy Wybrzeże Gdańsk. Czy poza tymi klubami także inne kluby polskie były wspierane przez budżet resortu spraw wewnętrznych ?
- s. 25; jest: przynależący, lepiej: należący
- s. 26-27; w przypisach jest str., a powinno być : s., ta sama uwaga odnosi się do kolejnych stron pracy
- s. 29; brak tytułu tab. nr 1. Źródło dotyczące danych zawartych w tabeli powinno być umieszczone pod tabelą
- s. 30; tab. nr 2: taka sama uwaga jak w odniesieniu do tab. nr 1
- s. 31; „Takie obozy odbywały się już w latach ligi zrzeszeniowej.” ?
- s. 31; szkoda, że autor nie wyjaśnił, np. w przypisie 154 jaki był zakres tematyczny „prelekcji wychowawczo-ideologicznych”
- s. 33; jakie czynniki wpływały na obniżanie granicy wieku zawodnika młodzieżowego z 25 lat, do 23, a następnie do 21 lat życia i w jakich latach zmiany te następowały ?
- s. 38; „Zwycięzca otrzymywał kask koloru złotego i miał przywilej jeżdżenia nim do wyłonienia kolejnego zwycięzcy...” ?
- s. 43-44; dlaczego wprowadzona w 1968 roku funkcja asystenta sędziego została zlikwidowana w 1989 roku ?
- s. 45; szkoda, że autor nie rozwinął wątku tłumaczenia na języki obce wydawnictw PZM. Czy oddziaływanie tych wydawnictw dotyczyło tylko ówczesnych krajów socjalistycznych, tzw. bloku wschodniego ? Warto byłoby się także szerzej odnieść do zagadnienia na ile zawodnicy, trenerzy i sędziowie mieli dostęp do literatury traktującej o sporcie żużlowym, wydawanej w innych krajach
- s. 47; brak podsumowania rozważań zawartych w rozdziale II
- s. 51; tab. nr 3: taka sama uwaga jak w odniesieniu do tab. nr 1
- s. 57; brak przypisu po cytowanym tekście „chałupniczą produkcją”
- s. 61: „Krajowa Narada Aktywu Żużlowego postulowała...” – poprawnie: na tej naradzie postulowano
- s. 62; tab. nr 4: taka sama uwaga jak w odniesieniu do tab. nr 1
- s. 63-64; „zmarł w szpitalu, walcząc prawie miesiąc o życie w szpitalu” – styl

- s. 65; brak wniosków podsumowujących rozważania zawarte w rozdziale III
- s. 69; „Napływ talentów był tak obfity,...” – określenie bardzo publicystyczne, raczej: napływ osób utalentowanych ...
- s. 73; powinno być: Rok później do wyłonienia zwycięzcy...” – tzw. literówka
- s. 79; powinno być: „ spowodowane kapryśną aurą...” – tzw. literówka
- s. 85-86; „ impreza ta nosiła miano Młodzieżowych Drużynowych Mistrzostw Polski” - ? nosiła nazwę ?
- s. 91; powinno być: „w 1976 roku i od pierwszej edycji...”
- s. 98; powinno być: „także w obsadzie międzynarodowej” – tzw. literówka
- s. 99; brak podsumowania (szerszych wniosków) w zakończeniu rozdziału IV
- s. 100; fakt, że reprezentanci Polski, podobnie jak reprezentanci kilku innych krajów europejskich (warto byłoby wymienić których) zaczęli uczestniczyć w indywidualnych mistrzostwach świata w 1956 roku wynikał przypuszczalnie nie tylko z dynamicznego rozwoju sportu żużlowego w tym okresie ale także z przemian społeczno-ekonomicznych, jakie się wówczas dokonywały w krajach socjalistycznych, pozostających pod dominacją ZSRR
- s. 107; jest: „- narzekał „Sport”, powinno raczej być: narzekał dziennikarz czasopisma „Sport”
- s. 110; „I pomyśleć, że jeszcze rok wcześniej na łamach tej samej gazety można było przeczytać utyskiwania” – stwierdzenie publicystyczne, które nieco razi w pracy naukowej
- s. 113; szkoda, że autor nie wyjaśnił w tekście lub przypisie dlaczego Mistrzostwa Europy Juniorów zainaugurowano w 1977 roku, właśnie z inicjatywy Polski i Szwecji. Czy był to przypadek ? Czy wynikało to z innych względów ? Jeśli tak, to jakich ?
- s. 119; według ustaleń autora, w lidze angielskiej, w okresie analizowanym w pracy wzięło udział 31 polskich zawodników. Szkoda, że autor nie podał w przypisie nazwisk wszystkich tych osób
- s. 121; „Ice speedway powrócił do Polski dopiero ćwierć wieku później...” – określenie publicystyczne, po prostu zaczęto ten sport uprawiać ćwierć wieku później
- 137; „W 1972 roku to samo wydawnictwo wypuściło na rynek księgarski książkę...” – wypuścić można np. gołębie z klatki
- s. 141; powinno być: „obcą walutę i srebro...” – tzw. literówka
- s. 147; teza autora, że sport żużlowy wpłynął w istotny sposób na popularność motocykli czy motorowerów w Polsce jest nieco dyskusyjna. Ich popularność wynikała raczej z ról użytkowych jakie pełniły, z dostępności na rynku i relatywnie niskiej ceny kupna oraz kosztów eksploatacji w stosunku do samochodów – znacznie droższych, których zakup był utrudniony
- s. 181; to bardzo dobrze, że autor sporządził wykaz skrótów, szkoda tylko, że nie zaznaczył tego w spisie treści
- s. 202-203; jest: relacje i wywiady, a powinno być: wywiady
- s. 205; brakuje spisu tabel umieszczonych w pracy

Konkluzja

Doceniam walory niezwykle potrzebnej i zasadnej w polskiej historiografii rozprawy doktorskiej Pana magistra Roberta Nogi, który wykazał się dużą erudycją przy jej opracowywaniu. Uwagi i spostrzeżenia dokonane powyżej wynikają z nałożonych na mnie obowiązków recenzenta, a niekiedy także z odmiennych koncepcji badawczych i nie deprecjonują rozprawy. Chciałbym aby autor rozważył je przy ewentualnym przygotowywaniu tekstu do druku, do czego go zachęcam. Przedłożoną do recenzji dysertację oceniam bardzo wysoko. Uważam, że stanowi samodzielne rozwiązanie problemu badawczego i wzbogaca naszą wiedzę o dziejach sportu żużlowego w Polsce rządzonej przez komunistów. Autor dokonał w niej udanej, a tym samym poprawnej metodologicznie i warsztatowo, szerokiej analizy poruszanych problemów – wskazując na genezę, wieloaspektowe przemiany i ich następstwa w omawianej dziedzinie sportu - elitarnego, a zarazem cieszącego się bardzo dużą popularnością w naszym kraju. Reasumując uważam, że przedłożona do oceny rozprawa spełnia warunki stawiane pracom doktorskim i wnioskuję o dopuszczenie Pana magistra Roberta Nogi do dalszych etapów postępowania związanego z uzyskaniem stopnia naukowego doktora.

Rzeszów 9 II 2015r.

Marcel Wierzbieniec